

"גלה כבוד מישראל אל הלקח ארון האלהים" - בין רחל לאשת פינחס

פתיחה

ההשוואה שבין סיפור מותה של רחל לסיפור מותה של אשת פינחס, בולטת ומוכרת, ובמספר מקומות היא כבר מוזכרת בחז"ל, כגון במדרש:

שלוש הן שנתקשו בלידתן ומתו: רחל ואשת פינחס ומיכל בת שאול

(בראשית רבה פרשה פב ז, מהדורת תיאודור-אלבק עמ' 984).¹

על השוואה זו עמדו גם חוקרי זמננו, ונתנו לה משמעויות שונות.² אולם מסתבר, שיש לראות השוואה זו על רקע עיון בפרק ד' בשמ"א - סיפור מפלת ישראל לפני פלשתים - ומתוך כך להבין את תרומתה של השוואה זו למגמתו הכללית של הפרק.

נקודות ההשוואה

ניתן להצביע על שש נקודות השוואה בין שני הסיפורים:

א. בשני הסיפורים מדובר ביולדת, המקשה ללדת:

(בראשית ל"ה, יז)

ותלד רחל ותקש בלדתה

(שמ"א ד', יט).

ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צריה

1. עיין גם במדרש שמואל (יא ג, מהדורת בובר עמ' מ), וכן במקומות נוספים.

2. עיין: P. D. Miscal, *I Samuel, A Literary Reading*, Bloomington 1986, pp. 29-30

; 'י זקוביץ, 'בין "אל תיראי כי גם לך בן" לבין "אל תיראי כי בן ילדת", דברי הקונגרס העולמי האחד עשר למדעי היהדות, א, ירושלים תשנ"ד, עמ' 9-18; וביתר קיצור בספרו מקראות בארץ המראות, תל-אביב תשנ"ה, עמ' 31-33. זקוביץ רואה בהשוואה בעיקר משמעות של העמדת דמותה הנעלה של אשת פינחס, המיצרת על אבדן ארון האלוהים, מול מותה של רחל, שנענשה על חטאה שלה. אנו נלך פה בכיוון אחר לחלוטין.

ב. בשני המקרים מתבשרת היולדת שנולד לה בן, מפי נשים הנוכחות בזמן הלידה:³

ותאמר לה המילדת אל תיראי כי גם זה לך בן (בראשית ל"ה, יז).
ותדברנה הנצבות עליה אל תיראי כי בן ילדת (שמ"א ד', כ).
ג. שני השמות, שנתנו שתי האימהות, מבטאות טרגדיה: "בן אוני"⁴ (בראשית ל"ה, יח); "אי כבוד" (שמ"א ד', כ).

ד. בשני המקרים מתה היולדת בסוף הסיפור (בראשית ל"ה, יט; שמ"א ד', כ).
ה. בשני המקרים המוות בא כתוצאה מלקיחת חפץ מסוים. מותה של רחל בא בעקבות לקיחת התרפים של אביה לבן (בראשית ל"א, יט), וקשור באופן הדוק לדברי יעקב - "עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה" (פס' לב).⁵ במקביל, מותה של אשת פינחס נובע מהזדעזעותה מנפילת הארון בידי פלשתים - "ותשמע את השמועה אל הלקח ארון האלהים ומת חמיה ואישה ותכרע ותלד..." (שמ"א ד', יט).

ו. נקודה נוספת הקושרת את שני הסיפורים, היא עובדת היותו של הרץ שבא מן המערכה ובישר לעם ולעלי את הבשורות המרות - דווקא מבני בנימין (שמ"א ד', יב), הבן שנולד עם מותה של רחל.
נקודות אלו, כמובן, מעלות את הצורך לברר מדוע תיאר כותב ספר שמואל את מותה של אשת פינחס כ'סיפור בבואה' לסיפור מותה של רחל.

התרפים דברו און

כפי שהזכרנו, מסתבר שמותה של רחל בא כעונש על לקיחת התרפים. לעיל ציינו שמותה של רחל בא בעקבות דברי יעקב ללבן, אולם סביר להניח, שעונשה של רחל לא בא רק בעקבות 'פליטת פה', אלא עצם המעשה היה שלילי כשלעצמו, וכפי שמשמע מלשון הכתובים - "ותגנב רחל את התרפים" (בראשית ל"א, יט); "ולא ידע

3. על תופעת הנשים הנוכחות בלידה ומעורבות בקריאת השם עיין גם ברות ד', יד-יז.
4. רש"י מפרש את משמעות השם 'בן אוני' - בן צערי, בעקבות מדרש בראשית רבה (פרשה פב ט, מהדורת תיאודור-אלבק עמ' 987). אבן עזרא מפרש - בן אבלי, שכן און משמעו אָבֵל בכמה מקומות (הושע ט', ד - "כלחם אונים"; דברים כ"ו, יד - "לא אכלתי באוני"). ועיין להלן בהערה 9.
5. על קשר זה עמדו חז"ל במספר מקומות - עיין בתורה שלמה, כרך ה, ניו יורק תשי"ב, עמ' תתתלו הערה עה.

יעקב כי רחל גנבתם" (פס' לב). יש אפוא לשאול: מדוע גנבה רחל את התרפים, ומהי החומרה שבדבר?

רש"י כותב - "להפריש את אביה מעבודה זרה נתכוונה", ומקור הדברים בדעה הנזכרת בבראשית רבה (פרשה עד ה, מהדורת תיאודור-אלבק עמ' 863). אולם פירוש זה קשה מכמה סיבות: ראשית, לפי פירוש זה לא מובן מדוע התחייבה רחל מיתה, בסופו של דבר (מתוך ההנחה שהנחנו, שמותה בא בעקבות השלילה שבגנבת התרפים). שנית, מקשה אבן עזרא - "ואילו היה כן, למה הוליקה אותם עמה ולא טמנתם בדרך?". ומעבר לכך, האמנם סברה רחל שבמעשה זה תגרום לאביה לחדול מעבודה זרה?

רד"ק טוען, שגנבת התרפים נעשתה כדי - "שלא יראה בהם אביה איזה דרך הלכו".⁶ זאת מתוך ההנחה, שהתרפים שימשו ככלי לגילוי עתידות, כפי שמשמע מפסוקים שונים שבהם הם נזכרים.⁷

אולם גם פירוש זה אינו מיישב את השאלה. ראשית, על פירוש זה קשה אותה הקושיה שהקשה אבן עזרא על פירוש רש"י - "למה הוליקה אותם עמה ולא טמנתם בדרך?". שנית, הפירוש אינו מסביר את עונש המיתה שנגזר על רחל. מה נפשך: אם בריחתו של יעקב לא הייתה מוצדקת - הרי שהקולר תלוי בצוואר יעקב, ולא ברחל שסייעה לכך; ואם אכן הייתה הצדקה לבריחה - מה החטא בכך שרחל סייעה לבריחה זו?

על כן נראה, שרחל התכוונה לקחת את התרפים לשימושה הפרטי. בכך, כמובן, טמונה בעיה חמורה הרבה יותר מסתם גנבה. האמונה בכוחם החיצוני של כלי הניחוש נשללת בתורה בחומרה:

כי אתה בא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך, לא תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם. לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מעונן... כי תועבת ה' אלהיך כל עשה אלה... כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעלנים ואל קסמים ישמעו, ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך (דברים י"ח, ט-יד).

ביקורת מפורשת על כך מובאת במדרש שכל טוב (בראשית ל"ה, ב; מהדורת באבער עמ' 198):

6. מקור הדברים במדרש תנחומא ויצא יב - "למה גנבה אותם? כדי שלא יהו אומרים ללבן שיעקב בורח עם נשיו ובניו וצאנו", וכן פירש בתרגום ירושלמי שם; בערוך, ערך 'תרף'; וכן פירשו ראב"ע וחזקוני.

7. עיין על כך בהרחבה במאמרי 'התרפים וכביר העזים', מגדים כד (סיוון תשנ"ה), עמ' 53-60. עוד על אופי השימוש בתרפים ועל גישת חז"ל בפרשה עיין ד' שפרבר, 'התרפים', בתוך: ספר השנה למדעי היהדות והרוח, אוניברסיטת בר-אילן תשנ"ה, עמ' 371-375.

'הסרו את אלהי הנכר' - חסר י', לימד שלא היו שאר נשיו חשודות בכך, זולתי רחל
על תרפי לבן...⁸

'ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם' - של עבדים שהסתירו מבית שכם,
וגם התרפים שביד רחל.

על כך - בצירוף קללת יעקב - נענשה רחל. בלקיחת התרפים הביעה רחל אמונה
בכוחם העצמאי של כלים, ולא עמדה על כך שקורא הדורות מראש - הוא המכין
מצעדי גבר. עונשה, אכן, כבד היה - מוות בלא עת, וקבורה על אם הדרך, שלא ליד
יעקב בעלה,⁹ ואף לא במחיצת יתר האבות והאימהות.¹⁰

ויטש משכן שלה

פרק ד' בשמ"א מתאר את מפלת עם ישראל בפני הפלשתים. הפרק מתרכז בהשפעת
האירועים על עלי ומשפחתו, תוך כדי ציון הטרגדיה שבה נפלו שלושים אלף רגלי
מישראל. אולם במפתיע, במבט ראשון אין המקרא מפרש מהי הסיבה למפלה חמורה
זו. דבר זה מהווה, כמובן, חריגה משמעותית מהנוהג הרגיל במקרא, המציין באופן
קבוע את הקשר שבין החטא ובין עונשו, אם באופן ישיר¹¹ ואם באופן עקיף.¹²

8. עיין תורה שלמה שם, עמ' תתקלז, סעיף ט. גם במקומות אחרים בחז"ל יש הדנים את
מעשיה של רחל בשלילה: "ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי: 'זיבן' כתיב - התבונן מאיכן
לברותה, אמר: לא נברא אותה מראש - שלא תהא מוקרת ראשה... ולא מן היד - שלא תהא
משמשנית... אפעלפיכן - 'ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם': לא בראתי אותה מן הראש,
והרי היא מוקרת ראשה... ולא מן היד, והרי היא ממשמשנית - 'ותגנוב רחל את התרפים'..."
(בראשית רבה פרשה יח ב, מהדורת תיאודור-אלבק עמ' 162-163). וכן: "ד' מידות נאמרו
בנשים: גרגרניות, ציתניות [=מצותות לשיחות של אחרים - א"ב], עצלניות, קנאות... רבי
לוי אמר: אף גנביות ופרסניות, גנבות: 'ותגנוב רחל את התרפים'..." (בראשית רבה פרשה מה
ה; מהדורת תיאודור אלבק עמ' 452-453).

9. חז"ל ראו בכך עונש על פרשת הודאים: "לפי שזלזלה בצדיק לפיכך אינה נכנסת עמו
לקבורה" (בראשית רבה פרשה עב ג, מהדורת תיאודור-אלבק עמ' 838).

10. ייתכן שהשם 'בן אוני' נגזר מהמילה - 'און', שמשמעותה במקרא - חטא, רשע (כך בישעיה י',
א; ל"א, ב; ל"ב, ה, ובעוד מקומות רבים), ובכך מבטאת רחל את העובדה שהבן הנולד - נולד
בנסיבות שבהן היא משלמת את המחיר על האון שלה, שהוא חטאה בגנבת התרפים. חיזוק
להשערה זו ניתן להביא מהצירוף 'און' ו'תרפים', המופיע פעמיים במקרא: "ואון ותרפים
הפצ'ר" (שמ"א ט"ו, כב); "התרפים דברו און" (זכריה י', ב). אם כך, על סף מותה הכירה רחל
בחטאה, וקנתה עולמה בשעה אחת (השערה זו שמעתי מידידי יהודה ראק).

11. כמו בסיפורי השופטים, שבהם חוזרת המתכונת הקבועה של חטא-עונש-תשובה-הצלה, וכן
ברבים מסיפורי ספר מלכים.

12. כמו בסיפורי יחידים, דוגמת עונשו של יעקב בפרשת הבכורה, עונשיו של דוד בפרשת בת
שבע, וכד'.

ההסבר לעונש המתואר בפרק נמצא במקום אחר לחלוטין - במזמור ע"ח בתהילים (פס' נו-סד):

וינסו וימרו את אלהים עליון ועדותיו לא שמרו
ויסגו ויבגדו כאבותם נהפכו כקשת רמיה
ויכעיסוהו בבמותם ובפסיליהם יקניאוהו
שמע אלהים ויתעבר וימאס מאד בישראל
ויטש משכן שלה אהל שכן באדם
ויתן לשבי גזו ותפארתו ביד צר
ויסגר לחרב עמו ובנחלתו התעבר...

אולם בספר שמואל, לא זו בלבד שאין ולו גם רמז לחטא של עבודה זרה, במות ופסלים, לא בפרק ד' ולא בפרקים שקדמו לו, אלא שלכאורה מתוארת דווקא אמונה בקב"ה (פס' ג):

נקחה אלינו משלה את ארון ברית ה' ויבא בקרבנו וישענו מכף איבינו!¹³

אלא שדווקא התבטאות זו טומנת בחובה את עומקו של החטא, לפי ספר שמואל. כבר עמדו רבים על כך,¹⁴ שאין בני ישראל פונים אל ה' בפסוק זה, אלא הם מביאים את הארון במגמה שהוא - הארון - יהיה זה ש"יבא בקרבנו וישענו"!

את האירוניה שבתפיסה זו מבטא המקרא בפסוק הבא:

וישלח העם שלה וישאו משם את ארון ברית ה' צבאות... ושם שני בני עלי עם ארון ברית האלהים חפני ופינחס.

הארון, שאליו מפנים ישראל את תקוותם, נמצא תחת חסותם של חפני ופינחס, שני בני הבליעל, שכל הפרקים הקודמים עסקו בפרוטרוט בתיאור חטאיהם ובנבואות הפורעניות שיבואו בעקבות זאת על בית עלי. אין בני ישראל רואים כל בעיה בכך. אמונתם בכוחו העצמאי של הארון גורסת שאין כל חשיבות לשאלה בחסות מי נמצא הארון או מהו מצבו הרוחני של העם.¹⁵

13. כך מקשה אברבנאל בהקדמתו לפרקנו (השאלה הרביעית): "למה נשבה ארון האלהים בידי פלשתים? האם היה בעון ישראל? הנה לא נזכר עון אשר חטאו לשיתחייבו עונש גדול כזה?".
14. דיון בפרשה עיין במאמרו של י' אליצור, 'אבן העזר', בתוך: ספר זיידל, ירושלים תשכ"ב, עמ' 111-118.

15. א. כך כותב אברבנאל כאן (הסיבה הרביעית למפלה): "לפי שישראל לא שבו אל ה' ולא ביקשו ממנו תשועה, אבל חשבו שבעבור הארון יצילם האלהים כדי לשמור ארון בריתו, ומפני זה יען הביאוהו להישגב עמו ולא שבו עד ה' אלהיהם היה עונשם שכשל עוזר ונפל עוזר, ושהמה והארון הלכו בלא כוח לפני רודף".

ב. לימים, מבטא דוד את הניגוד לתפיסה זו. בשעת בריחתו ממרד אבשלום, פוגש דוד את צדוק הכהן והלוויים שאָתו, כשהם נושאים אֶתם את ארון ברית ה' מירושלים. אולם דוד

ספר שמואל, המעלים עין לשעה קלה¹⁶ מהעבודה הזרה שחדרה לתוך עם ישראל, מבטא באופן זה את חומרת טעותם של ישראל כשלעצמה: האמונה בכוחו העצמאי של הארון, והניתוק ממקורו, די בהם בפני עצמם כדי להצדיק מפלה כה גדולה של ישראל.

כי היה לבו חרד על ארון האלהים

דמותו של עלי בפרשה, מסמלת, אולי, את מקור התפיסה המוטעית. נתינת החשיבות לארון מצד עצמו, בלא התייחסות למצבו של עם ישראל, יסודה כבר במנהיג הדור - עלי.

המקרא מספר שעלי, על אף זקנותו - "כי זקן האיש וכבד" (פס' יח) - ישב על הכסא, "יך [קרי: יד] דרך מצֶפֶה" (פס' יג). אולם, בניגוד לצפוי, אין עלי ממתין לשמוע את תוצאות הקרב. אין הוא רואה את משמעותה המרכזית של המערכה בשאלת ניצחון ישראל או תבוסתו, שהיא המשקפת את השאלה החשובה ביותר - היש ה' בקרב ישראל, אם אין. במקום להתרכז בשאלה זו, מתוארת ציפייתו של עלי כדאגה שונה לחלוטין:

(פס' יג).

כי היה לבו חרד על ארון האלהים

בהמשך מתאר המקרא, שאף המבשר האנונימי שבוי היה באותה תפיסה מוטעית, והוא מדרג את שורת האסונות שאירעו במערכה, באופן שעל פי שיקול דעתו נראה כהליכה מהקל אל הכבד ביחס לעלי (פס' יז):

ויען המבשר ויאמר:

(א) נס ישראל מיד פלשתים

(ב) וגם מגפה גדולה היתה בעם

(ג) וגם שני בניך מתו חפני ופינחס

(ד) וארון האלהים נלקחה.¹⁷

ואכן, תגובתו של עלי אינה מפתיעה:

מבין שהארון רק מייצג את רצון השכינה, ומשום כך הוא מסרב: "ויאמר המלך לצדוק: השב את ארון האלהים העיר, אם אמצא חן בעיני ה' והשבני והראני אתו ואת נוהו. ואם כה יאמר לא חפצתי בך, הנני יעשה לי כאשר טוב בעיניו" (שמ"ב ט"ז, כה-כו).

16. אכן בפרק ז', ג, בדברי שמואל אל העם, מפורש חטא העבודה הזרה, ועל כך נעמוד בהמשך.

17. הלשון "נלקחה" ביחס לארון תמוהה. חז"ל דרשו (מדרש שמואל יא ב) - "תששה מידת הדין כנקבה". רד"ק ציין שאף בדה"ב ח', יא מובאת לשון נקבה ביחס לארון - "אשר באה אליהם ארון ה'" (ובניגוד לקביעתו של ר"ד - "לא נמצא ארון במקרא נקבה זולתי הנה").

ויהי כהזכירו את ארון האלהים ויפל מעל הכסא¹⁸ אחרנית... וימת (פס' יח).

לא מפלתם של ישראל החרידה את עלי וגרמה למותו, אלא לקיחת הארון - הסמל החיצוני, הביטוי הסמלי בלבד להשראת השכינה.

היכל ה', היכל ה', היכל ה'

לימים, ישמש חורבן שילה סמל ומופת לטעות העקרונית המתבססת על אמונה בכוחם של סמלים חיצוניים, ומתנתקת ממצבו הרוחני-מוסרי של העם. במקביל להבאת הארון על ידי עם ישראל בימי עלי, עומדת אמונתם של בני ישראל בימי ירמיהו, שלפיה יהיה אשר יהיה - הבית יישאר על תלו. על כך מוכיחם הנביא:

כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל: היטיבו דרכיכם ומעלליכם ואשכנה אתכם במקום הזה. אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמר היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה.¹⁹ כי אם היטב תיטיבו את דרכיכם ואת מעלליכם, אם עשו תעשו משפט בין איש ובין רעהו. גר יתום ואלמנה לא תעשקו ודם נקי אל תשפכו במקום הזה ואחרי אלהים אחרים לא תלכו לרע לכם. ושכנתי אתכם במקום הזה בארץ אשר נתתי לאבותיכם למן עולם ועד עולם (ירמיה ז', ג-ז).

וכהדגמה לתפיסה מעוותת זו מביא ירמיהו, כצפוי, את תקדים שילה (פס' יב-יד):

כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שמי שם בראשונה, וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל. ועתה יען עשותכם את כל המעשים האלה נאם ה' ואדבר אליכם השכם והערב ולא שמעתם ואקרא אתכם ולא עניתם. ועשיתי לבית אשר נקרא שמי עליו אשר אתם בטחים בו ולמקום אשר נתתי לכם ולאבותיכם כאשר עשיתי לשלו (ירמיה ז', יב-יד).

ואכן, שילה מהווה משל מתאים מאוד לטענות שאותן מבטא ירמיהו, וכשם שארון ברית ה' לא היה בו כדי לעצור את חורבן שילה, כל עוד העם עצמו חטא, כך גם היכל ה' לא ימנע מצד עצמו את הפורענות הקרבה, אם ימשיך העם בחטאיו.

18. פרקים א'-ד' בשמ"א מתארים את נפילתו של עלי, החל מחוסר הרגישות לחנה המתפללת, דרך התוכחות הקלושות והבלתי מספקות לבניו, וכלה בחורבן שילה ומותו של עלי ביום אחד עם בניו. בדרך ספרותית, המקרא מבטא זאת על ידי המסגרת לסיפורי עלי: היכרותו הראשונה עם דמותו של עלי היא בתיאור - "ועלי הכהן ישב על הכסא" (א', ט), וסופה - "ויפל מעל הכסא" (ד', יח).

19. החזרה המשולשת על הביטוי 'היכל ה' נובעת בפשטות - "כי כן מנהג הלשון לכפול המילות לחזק העניין פעם בשתי מילות פעם בשלוש" (רד"ק שם). המפרשים ניסו, עם זאת, למצוא סמליות בחזרה המשולשת - בתרגום יונתן, ובעקבותיו רש"י, נדרשה החזרה המשולשת כסמל לשלוש הרגלים, ואילו רד"ק הביא בשם אביו משמעות אחרת - "לפי שהיו שלושה - אולם, היכל ודביר".

גלה כבוד מישראל

סיפור מותה של אשת פינחס עם הולדת בנה, מהווה נספח לפרשת מפלת ישראל במערכה עם פלשתים.²⁰ אך יש בנספח זה כדי לחדד את משמעות כל הפרק כולו.

אשת פינחס נתונה גם היא בתוך אותה תפיסה מוטעית, ואף היא סבורה שהתוצאה המרכזית של התבוסה - "גלה כבוד מישראל" - היא דווקא בלקיחת הארון:

ותקרא לנער אי כבוד לאמר, גלה כבוד מישראל אל הלקח ארון האלהים ואל חמיה ואשה. ותאמר, גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלהים (פס' כא-כב).

נראה, כי כל ההשוואה שבין רחל לאשת פינחס לא באה אלא כדי להקביל בין לקיחת התרפים בידי רחל, ובין לקיחת ארון האלוהים בידי עם ישראל. שתי הנשים מתו בעקבות חפץ שנלקח מתוך אמונה בכוחו העצמאי. השוואת הארון לתרפים מלמדת, כי התפיסה המייחסת כוחות עצמאיים לאובייקטים, אינה קשורה דווקא לאמונות אליליות; אדרבה, אפשר להפוך גם כלי קודש - אפילו ארון ברית ה' - לעבודה זרה, אם מתעלמים מכך שהארון הוא רק סמל להשראת שכינה, ורצון ה' נקבע בהתאם למצבו הרוחני של העם.²¹ בעניין זה פועלות רחל ואשת פינחס על פי אותה תפיסה בדיוק.²²

הסירו את אלהי הנכר

ההשוואה שבין שני הסיפורים אינה מסתיימת בשלב זה. סיפור המפלה באבן העזר אינו אלא חלקה הראשון של הדרךמה, שמטרתה המרכזית היא להציג את המהפך

20. כך נראה גם ממבנה הפרק: כל הסיפור מובא רק לאחר משפט הסיום על תקופת שיפוטו של עלי - "והוא שפט את ישראל ארבעים שנה" (שמ"א ד', יח) - משפט הדומה למשפטי הסיום בספר שופטים, הבאים תמיד בסופי פרשות (שופטים ג', יא; ל', ה'; לא; ח', כח-לב; י"ב, ז; ט"ז, לא).

21. תופעת הפיכת כלי קודש לאובייקטים הנתפסים כבעלי כוחות עצמאיים מופיעה גם ביחס לאפוד שעשה גדעון (שופטים ח', כז), וביחס לנחש הנחושת שקצץ חזקיהו המלך (מל"ב י"ח, ד). ברור, שגם יחסו של העם לעבודת המקדש בכלל, ולעבודת הקרבנות בפרט - יחס שנשלל על ידי נביאים רבים - נובע אף הוא מתפיסה דומה.

22. אמנם רחל מתה בעקבות לקיחת התרפים בעצמה, בעוד שאשת פינחס מתה כתוצאה מלקיחת ארון האלוהים על ידי אחרים (והשלכות לקיחה זו). ברור שאשת פינחס מתה כחלק מהגשמת נבואות הפורענות על בית עלי (שמ"א ב', כז-לו; ג', יא-יד), אולם סיפורה הטראגי, המשקף את תפיסת בני משפחתה ובני דורה, מקביל, אכן, לרעיון שבלקיחת התרפים.

הדתי-אידיאולוגי שעבר עם ישראל, מהנהגתו של עלי להנהגתו של שמואל הנביא. פרק ז' מתאר את המערכה הבאה עם פלשתים, אלא שבמערכה זו תגובת ישראל שונה לחלוטין מהמערכה הקודמת:

וישמעו פלשתים כי התקבצו בני ישראל המצפתה ויעלו סרני פלשתים אל ישראל וישמעו בני ישראל ויראו מפני פלשתים. ויאמרו בני ישראל אל שמואל, אל תחרש ממנו מזעק אל ה' אלהינו וישענו מיד פלשתים (שמ"א ז', ז-ח).

מה גרם למהפך זה? המקרא מציג בפסוקים שקדמו למערכה זו את התפנית שהצליח שמואל לחולל בעם ישראל.²³ תפנית זו מזכירה במידה רבה את הלוחם בתפיסה האלילית בסיפורה של רחל - יעקב אבינו. ההשוואה שבין דמותו של שמואל לדמותו של יעקב באה לידי ביטוי בנקודות הבאות:

א. בפסוקים הקודמים לסיפור מותה של רחל, מתואר תהליך התשובה בבית יעקב:

ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו, **הסרו את אלהי הנכר אשר בתוכם** והטהרו... ונקומה ונעלה בית אל ואעשה שם מזבח לאל הענה אתי ביום צרתי... ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם (בראשית ל"ה, ב-ד).

תיאור זה מזכיר מאוד את דברי שמואל אל העם:

ויאמר שמואל אל כל בית ישראל לאמר, אם בכל לבבכם אתם שבים אל ה', **הסירו את אלהי הנכר מתוכם** והעשיתם... ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתלת (שמ"א ז', ג-ד).

ב. בשני המקרים תהליך התשובה וההודאה לה' בא לידי ביטוי בהצבת אבן:

ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן (בראשית ל"ה, יד)
ויקח שמואל אבן אחת... ויאמר עד הנה עזרנו ה' (שמ"א ז', יב).

ג. המקרא פותח את תיאור המהפך של שמואל בדברים הבאים:

ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו **עשרים שנה** וינהו כל בית ישראל אחרי ה' (שמ"א ז', ב).

תיאור הזמן הזה, התמוה במקצת כשלעצמו,²⁴ מזכיר אף הוא את יעקב:

זה **עשרים שנה** אנכי עמך... זה לי **עשרים שנה** בביתך (בראשית ל"א, לח-מג).

23. על ההשוואות הרבות שבין פרקים ד' וז', ועל משמעות הניגוד שביניהם, עיין בהרחבה במאמרו של י' אליצור (ראה הערה 14).

24. חז"ל (סדר עולם רבה, פרק יג) אכן פירשו שהכוונה לכל תקופת שפיטתו של שמואל, יחד עם שנות מלכותו הראשונות של דוד בחברון ועד להעלאת הארון על ידי דוד מקרית יערים. אמנם רלב"ג ואברבנאל פירשו את הכתוב כפשוטו.

- ד. בשני המקרים לאחר מהלך התשובה, מודגש הניצחון על הגויים בתופעה דומה:
 ויסעו ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם (בראשית ל"ה, ה)
 ותשבנה הערים אשר לקחו פלשתים מאת ישראל לישראל (שמ"א ז', יד).
- ה. כתוצאה משורת המעשים שבהם נוקט יעקב, הוא זוכה לברכת אברהם,²⁵ שבה יש אלמנט מיוחד:
 גוי וקהל גוים יהיה ממך, ומלכים מחלציך יצאו (בראשית ל"ה, יא).
- ואכן, מיד לאחר המלחמה השנייה באבן העזר, מתחילה פרשת המלוכה בישראל - שיסודה בשמואל הנביא, שמשח הן את המלך שאול (שמ"א י', א), שמלכותו נכשלה, והן את דוד (ט"ז, יג), שזכה למלכות נצח.
- השוואה זו משלימה את התמונה: בספר בראשית מתוארת טעותה של רחל, שלקחה את התרפים, בעקבות אמונה בכוחם העצמאי, ומשום כך נגזרה עליה מיתה. התיקון לחטאה התבצע בעזרת יעקב, שדאג לטיהור ביתו מאלוהי הנכר, וביסס את הצורך בפנייה אל ה' בלבד. במקביל, בימי עלי שוב כשלו בטעות האמונה בכוחות עצמאיים, וההקבלה שבין שני הסיפורים מחדדת את משמעות הבעיה - גם ארון הברית יכול להפוך לכלי אלילי, אם משמיטים את הבסיס הראשוני של אמונה בה'. אך גם דמותו של שמואל מקבלת משמעות מיוחדת לאור השוואה זו: כיעקב, אף הוא השיב את בית ישראל לאביהם שבשמים; והוא היה זה שזכה להגשים את נבואת ה' ליעקב - "ומלכים מחלציך יצאו".

25. המנוסחת במקביל להבטחת ה' לאברהם בבראשית ז', א-ז, ואכמ"ל.